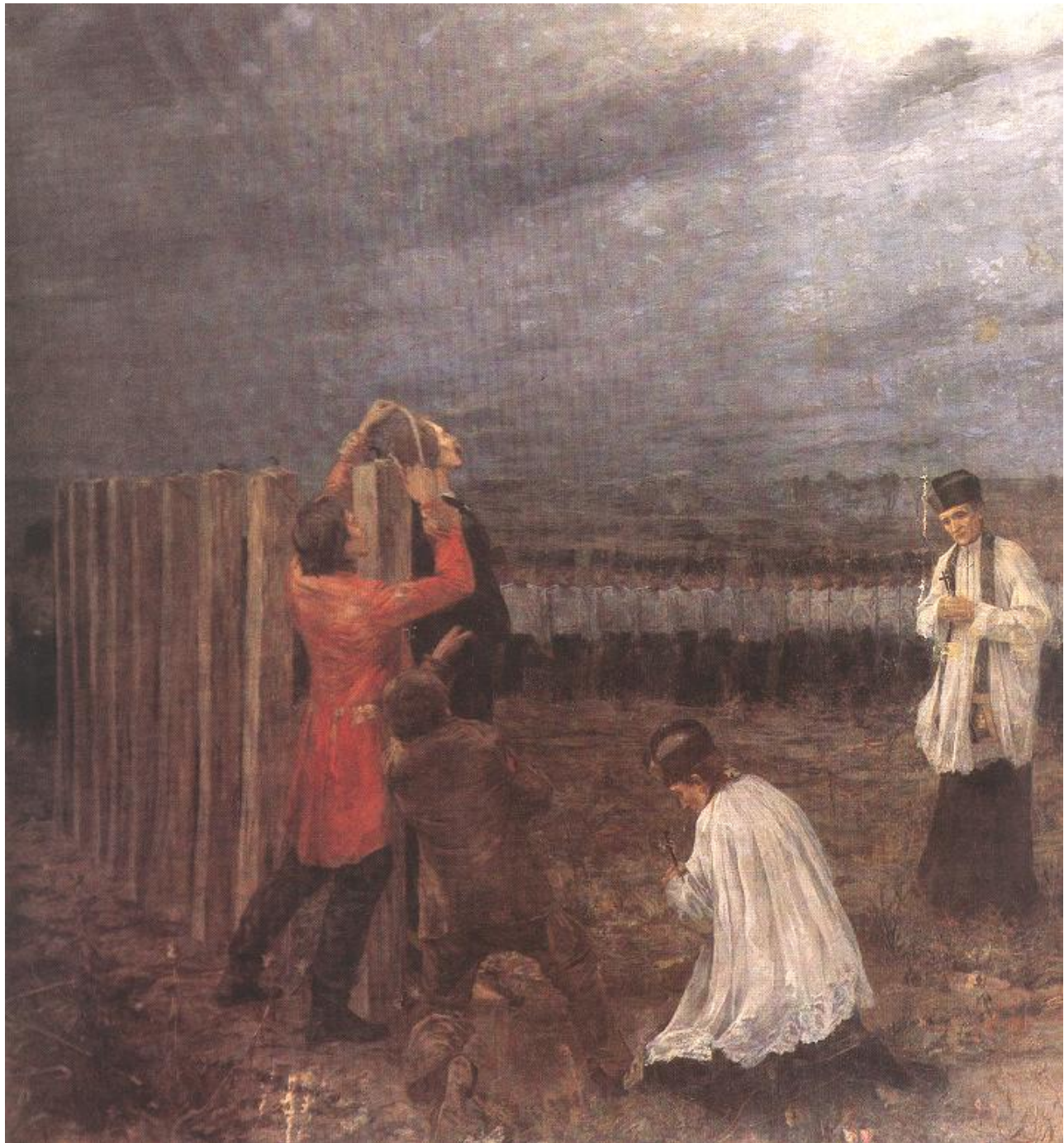

A vértanúk utolsó órái

Éjfél után két óra tájt tértek vissza a lelkészek ismét a halálraítéltekhez, kik igen megörültek nekik. Most már nem sok idő volt, hiszen az első kivégzéseknek már reggel 6-kor kellett

megtörténniök s akkorra Istennel és emberekkel le kellett számolniok. Vallásos áhítattal gyóntak meg a katolikusok, sőt a görög-katolikus Damjanich is, ki a rácz papot elutasítá és heves szavakkal hányta szemére, hogy nemzete annyit vétkezett a magyarság ellen, Sujánszky Eustach minoritának gyónt meg és előtte az utolsó órában áttért a római katolikus vallásra. Legnyugodtabb, sőt teljesen vidám volt a református Dessewffy Arisztid. kit Baló Béni lelkész keltett föl álmából. "Tiszta lelkiismeretem van s az hagyott aludni" - mondó a papnak derülten s azzal felöltözött, hatalmas szőke bajuszát huszárosan kipödrötte, mintha csak ünnepélyre menne. Az öreg Aulich Horatiust olvasgatta a két gyertya fényénél, Török Ignác pedig Vauban munkáját a várerődítésről, melynek ő oly mestere volt. Lahner este, mikor neje eltávozott tőle, elővette fuvoláját s "Lammermoori Lucia" híres hatyúdalát játszotta el rajta búcsúzóul. A többi kivégzendő családjával foglalkozott, Nagy-Sándort kivéve (ki nőtlen ember volt, de kinek szép arája megtévelyodott a nagy csapástól); Damjanich még a kivégzésükre Gráczból hozatott hóhért is magához hivatta s megkérte, hogy törött lábára legyen tekintettel és kevés kínzással ölje meg. Bott Ferencz, a hóhér, nagy buzgalommal válaszolta - Excellenciád meg lesz velem elégedve. - Maga tökfilkó! - tréfált vele Damjanich - hogy lennék én megelégedve azzal, hogy felakaszt. Az idő rohamos gyorsasággal telt s a katonai ébresztő elharsogásakor mindenik áldozat teljesen készen volt utolsó útjára. Howinger tábornoktól Tichy őrnagy, a 25. számú, Wocher tábornok nevét viselő gyalogezred zászlóaljparancsnoka kérte ki azt a kitüntetést, hogy a kivégzéseket ő vezethesse. Együtt szolgált Damjanichcsal és a nagy hős halálkínjaiban akart gyönyörködni. Az egész kivégzés alatt tényleg a legembertelenebbül viselte magát s egy hang sem igaz azon mesékből, mit az aradi vértanukról szóló művek terjesztenek, hogy Tichy mélyen meg lett volna hatva a kivégzések alatt. Brutális és kegyetlen volt, ezért soron kívül lépett elő alezredessé, de már 1851-ben, mint ezredest nyugdíjazták. Hóhétkodásának nem sokáig örülhetett.

Reggel fél hat órakor Uthyka főporkoláb két más porkoláb kíséretében megjelent szobájában s őket az udvarra kivezette, hol már a zászlóalj díszben ott állott. Az egész várórség talpon és fegyverben volt, a falakra felvont ágyuk mellé égő kanócczal állottak ki a tűzerek. A nyomorult osztrákok féltek Arad város polgárságától, - ezért volt e szörnyű előkészület.

A négy vezér némán szorított kezet egymással

s a szomorú menet a leeresztett várhídon a sánszok felé megkezdődött. Baló, Bardócz, Markhót és Winkler lelkészek egy-egy elitelt mellett haladtak. Dessewffy mély megvetéssel beszélt hangosan a "németekről", a többi hallgatott. A vár VI. számú kapuja melletti sánszba megérkezvén, a vértanuk mellett haladó 8-8 katona szembeállt velük, kikről a lánczot levették, de kezeiket kötéllel összekötötték. Az áldozatok még utolsó kéréseiket intézték lelkészeikhez, s az alatt Kiss Ernő kivételével a többinek bekötötték a szemét. Ezek fél térdre ereszkedtek, mialatt 3-3 katona közvetlen előttük célba vette őket. Tichy suhintott kardjával és Dessewffy, Lázár és Schweidel 3-3 golyó által eltalálva. holtan terült el a földön. Kiss Ernőnek csak vállait érte a golyó, ő fél térdre bukott; erre Tichy intésére odarohant egy gránátos és a tábornok fülébe lőtt, A negyedik áldozat is elesett : a XIX. század legnagyobb gonosztettének egy része befejeztetett. Bardócz minorita kivette Schweidel kezéből a vérével befecskendezett kis ezüst feszületet, hogy a tábornok fiának adja át, ki honvédszázados volt atyja ezredében és szintén az aradi vár foglya, a négy holttest ott maradt a sánczban a katonaság és a papok visszatértek a várudvarra, hogy most már a hóhérral szaporodva végezze be az osztrákok bosszúszomja a vértett másik részét. A négy halottat aztán este ásták el a vársánszban, honnan még azon éjjel elvitték Kiss Ernő holttestét, egy év mulya Dessewffyét, de Lázár és Schweidel ott alussza örök

álmát a kivégzés helyén jelenleg is. Midőn a lövések eldőrdültek, a bitófára ítélt kilencz áldozat tisztában volt vele, hogy a hírelt megkegyelmezésnek vége s most már alig egy órájuk van még az életből. A visszaérkező Tichy őrnagy hamar elővezettette a tábornokokat. Először érkezett le az udvarra Nagy-Sándor, ki aztán valamennyi bajtársát szeretettel üdvözölte. Utoljára érkezett Damjanich, kinek törött lábán még a súlyos lánczot is kellett czipelnie s csak mások segélyével bírt lejönni az emeletről. Számára egy ronda szemetes-kocsit rendelt ki Howiger tábornok s arra is sintérlegények által akarta fölsegíttetni, de Damjanich Bott hóhért kérte meg, hogy segítse föl s azután megindult a világ leggyászosabb menete, ki a várkapun, a zsigmondházi mezőre, az új-aradi országúton. A tábornokok fekete atillát viseltek az egy Leiningen kivételével, kinek meghagyták honvéd-tábornoki ruháját s abban is végezték ki. Damjanich mellett ült egyházi díszben Szombati g.-kath. lelkész, szemközt vele piros és aranypaszománttal díszített ruhában a hóhér. Az áldozatok hat sorjában mentek lelkészeikkel, köröttük a katonaság, hadbírák, porkolábok. Mind a kilencznek keze-lába megvont lánczolva, a lánczon súlyos lakat. Az egyik fordulónál megpillantották az egy sorjában fölállított kilencz gerendát, melyeket egy épülőfélben levő házból vettek el. Vécsey megdőbbenve nézte az alacsony czölöpöket s megjegyzést tett rájuk. Nemsokára odaértek s a katonaság négyszögben vette körül a bitókat. Az országúton lévő száraz híd alatt dolgozó néhány ács erre közelebb ment a jelenethez és végignézte azt. A hely körül óriási kört

vontak a dragonyosok, hogy nép ne juthasson a közelbe.

Tichy őrnagy előrendelte Zinner hadbíró s még egyszer felolvastatta vele az ítéletet. Aulich tiltakozott az ítéletben foglalt hazugságok ellen. Uthyka porkoláb előlépett és a szokásos módon háromszor kegyelmet kért az elítélteknek. Tichy stereotip válasza ez volt mindannyiszor -

Istennél a kegyelem! Most a porkoláb Poeltenberg-hez lépett, tisztelgett előtte

- Kérem, kapitány úr! (Ez volt Poeltenberg rangja, császári seregben.) Kulcsával megoldó a lakatot, a láncz lehullott. Poeltenberg egy pillanatnyi haladékat kért, odalépett bajtársaihoz és sorba csókolta őket. Aztán a bitófa alá lépett, fölállott a zsámolyra. A hóhér a kötelet a nyakára teszi, s a vasszögére ráhurkolja. Egyik pribék kikapja a zsámolyt Poeltenberg alul, a másik kettő teljes erővel húzza lefelé két karját és rákapaszkodik, hogy kinyújtsák a felakasztott testet. A hóhér erőlködik, hogy az áldozat nyakát kitörje, azonban Poeltenbergnek igen izmos, bikanyaka volt s a hóhér sokáig vesződött vele, míg végre czélt ért. A vértanú haláltusája hosszú és szörnyű volt s Tichy őrnagy kárörömmel nézte az első akasztást. Végre "elvégeztetett!" a hóhér szalutált az őrnagynak. A porkoláb az öreg Török

tábornok elé lépett - Kérem, alezredes úr! Megoldja lánczát, közben

Török fejről lehull parókája, mely kopasz fejét fődte. A hideg őszi levegőtől az agg katona sírógörcsöt kapott. - Nem szégyenli magát - kiáltott rá Tichy a lóról - sírni, mint egy gyerek Török kiegyenesedett, befödve fejét. - Szégyellje magát ön, hóhérlegény! S ezzel büszkén ment a bitó alá, miután bajtársait előbb sorban megcsókolta, A mint a kötelet nyakára tették, szívszélhűdés érte s mint halottat kötötték föl.

Harmadik áldozat Lahner volt, ki nagy léleknyugalommal- halt meg.

Knézics Károly eddig folyton imádkozott magában. Ő volt az egyetlen, ki szemüveget viselt s ez leesett szeméről, mikor a porkoláb őt (a reglement rendelkezése szerint) odataszította a hóhérlegényekhez. Knézics utána hajolt, hogy fölvegye. - Hagyja ott! - rivallt rá Tichy őrnagy - lát maga az akasztófán úgys. Knézics megvetőleg nézett rá s fellépett a zsámolyra. Pár percz mulva ő is az Örökbíró előtt állott. - Kérem, kapitány úr! - szólt most Uthyka porkoláb Nagy-Sándor Józsefhez, ki erre eldobta szivarját.

Nagy-Sándor József- Hodie mihi, cras tibi! (Ma nekem, holnap neked!) - mondá a

legvitézebb huszár, midőn föllépett s "Éljen a haza!" kiáltással lehelte ki lelkét. A porkoláb a sorrendet megnézvén a czédulán, a tábornoki ruhában levő Leiningen elé lépett. - Kérem, gróf Leiningen tábornok úr! - mondá udvariasan. - Mit, gróf Leiningen tábornok úr? - kiáltott Tichy dühösen - Leiningen százados, semmi más. A szép fiatal hős engedélyt kért Tichytől, hogy a katonákhoz szólhasson. - Beszéljen, de csak röviden - szólt Tichy.

Leiningen erre elmondotta, hogy őt kegyetlenkedéssel vádolják Buda ostrománál, hogy osztrák foglyokat öletett volna meg... Damjanich a szekérről közbekiáltott és kezével leintette -

Beszélhetsz ezeknek! Hadd abba, Károly! Leiningen azonban e vád ellen tiltakozott s ezt rágalomnak mondta. Tichy őrnagy a dobosoknak intett s azok belevágtak dobjukba. A hóhér fölkapta Leiningent a bitóra s a pribékek belekapaszkodtak. A magas termetű hős lába leért a földre, a hóhérlegények erőlködtek, a mester csavargatta az áldozat nyakát jobbra-balra, míg végre nagy tusakodás után sikerült őt megfojtani. A lelkészek elfödtek arcukat és térdre borultak, imádkozva. Damjanich e kínzás láttára odaszólt Tichyhez - Mire való ez a kínzás, miért nem löttök agyon minket. - Mert így kell lenni - válaszolt az osztrák tiszt. - No, te is sokra vitted - szólt Damjanich megvetéssel Tichyhez, mivel egykor egy ezredben szolgált.

Hóhérlegény lett belőled. Tichy mérgesen csapott lovára és közelebb lovagolt a bitókhoz. - Gyorsabban végezzen! - kiáltott rá a hóhérra. A hóhér mentegetőzött: ekkorra már Aulich lépett a hetedik akasztófa alá. Az öreg katonával gyorsabban végezett a bakó. Uthyka most Damjanichhoz közeledett: "Kérem, százados úr!" Damjanich megvetőleg nézett rá.

- Azt gondoltam, én leszek az utolsó, mert a csatában mindig első voltam. Nehezen szállott le a szekérről, a lelkészek támogatásával. Vécsey eddig nyugodtan nézte végig a többiek oly kínos halálát, de most odasietett Damjanichhoz és többször megcsókolta, a míg a porkoláb a lánczokat szedte le a hősök virágáról. A pribékek megragadták őt. - Hohó, lassabban! - szólt Damjanich - nálam nélkül úgysem mentek semmire. A bitó alá állván, fölsegítették a zsámolyra. Egy fejjel volt magasabb a bitófánál. A hóhér zavarban volt s utasításokat adott legényeinek, hogy a hős lábait, hogy kapják föl majd, midőn a test zuhan a zsámolyról. - Vigyázzon a szakállamra - mondá Damjanich - arra kényes voltam mindig. A hóhér kíméletesen kötö meg a hurkot a hatalmas, izmos nyakon. Egy intésére a pribékek kikapták a zsámolyt Damjanich alul. - Szegény Emiliám! Éljen a haza! - kiáltá a hős, kinek törött lábát térdben akarták hajlítani a pribékek, míg fönn a mester kínlódott a szilárd nyakcsigolyával. A vértanú iszonyúan szenvedhetett e pár percz alatt, mert teste hol összerándult, hol meg kiegyenesedett. Tichy őrnagy kigyönyörködhetette magát Damjanich kínjaiban: a hatalmas lélek nehezen hagyta el a hatalmas testet.

Vécsey Károly e látványon egészen megzavarodott s mikor a porkoláb eléje lépett és lánczait leoldó, körülfordult keresve, kit csókoljon meg búcsúzóul, mint a hogy őt sorba csókolták azóta már kivégzett társai. Majd hirtelen odalépett Damjanichhoz s annak mindkét, lelógó kezét többször megcsókolta. Aztán felállott a zsámolyra s hosszú haláltusa után kimúlt ő is. A hóhér fülét Vécsey mellére tette s hallgatózott: a halál konstatálása után még teljes egy perczig működött a vért hajtó szív, növelve a kivégzett kínjait. Tichy őrnagy "imához!" vezényelt, a gatzett után jött a komédia, mintha a gyilkosok az áldozatokért imádkoztak volna. Aztán pár bakát őrül hagyva ott, elment a katonaság. A népet délután odabocsátók az áldozatok megtekintésére, estére pedig levetkőztetve őket, dobták bele a hirtelen ásott sírgödrökbe az áldozatokat. A ruha és a hullák a bakói voltak, ki aztán néhány holttestet jó pénzért eladott. Így szabadult ki rögtönzött sírjából még az éjjel Damjanich, Lahner, gr. Vécsey és gr. Leiningen, - a többi ma is ott porlad és minden keresés hasztalan, hogy megtalálják őket. Damjanich és Lahner holttestét Mócsás vitték, Csernovics Péter, a nábob birtokára, hol jelenleg is pihennek,

Vécsey az aradi régi temetőben nyugszik, Leiningen Boros-Jenőn, az Atzél-család sírboltjában, Kiss Ernő ittebei birtokán, Dessewffy pedig Margonyán, családi sírboltjában.

Miután a hazugságoktól hemzsegő ítéletekben a tizenhárom vértanú összes ingó és ingatlan vagyonának elkobzása is kimondatott, a hiénák rá estek a kivégzettek vagyonára, különösen Kiss Ernőnek több milliót érő bánáti birtokára, gazdag kastélyaira és pazar ingóságaira, mik közt ezüst asztalkészletek, tömérdek ékszer, ruha, paripák stb. voltak. Midőn ruháit Aradon elkótyavetyélték, az aradiak egy része olcsón hozzájutott egy s más tárgyhoz, melyet aztán később az aradi ereklje-múzeumnak engedtek át. Egy ottani úr a többi között Kissnek egy kékcsíkos fehér flanelt-öltözetét is megvette, melynek zsebében V. Ferdinánd királynak Kisshez intézett magánlevele volt. Ebben meghagyja Kissnek, hogy bocsássa magát a magyar hadügyminiszter rendelkezésére, lépjen át a magyar seregbe s legyen ott is híve "az ön jóakaró királyának". E levél, melynek e tartalmát néhai özv. Csiky Lajosné, volt főszolgabíró özvegyétől tudom, jelenleg lappang valahol, de szolgálatot tenne történetírásunknak az, ki fölfedezné hollétét. A véres október 6-nak Pesten volt még egy szerény áldozata, kinek nevét nem szabad feledségnek adnunk át : délelőtt, midőn Batthyánnak üresen maradt a bitófája, kihurczolták Fekete Imre kospallagi (Hontmegye) 32 éves ügyvédet, ki megyéjében guerilla-csapatot szervezvén, azzal augusztus elején egy császári tisztet elfogott s a nála levő hivatalos tevéteke elszedte s a leszedett bitófa helyén agyonlőtték. Kovács Ernő volt honvédőrnagy, akkori új-épületi fogoly emlékiratai szerint (máig még kiadatlanok), Feketét tulajdon rokonai árulták volna el. Nem volt szokatlan, hiszen a hűtlenségnek oly undorító példáit láttuk ekkor . . .

Leiningen felakasztatását tulajdon nagybátyja, gr. Leiningen Keresztély császári tábornok sürgette. Vécsey atyja a testőrkapitány bujában megtévelyodott; fivére öngyilkos lett; Knézics bátyja azonban tovább szolgált öcscse hóhérai között. Ugyanazon hadbíróági ítélet, mely Fekete Imre felett eltörte a pálczát, ítélte el gr. Károlyi Istvánt is kétévi várfogságra és 150,000 frt pénzbírságra azért, a miért saját költségén állította ki a nevéből elnevezett huszárezredet. Ilyen kegyelmes ítéleteket, mint ez, azonban mindennap hoztak a haditörvényszékek: 20 esztendőől lefelé; elég volt egy Kossuth-bankó vagy egy proklamáció, egy nemzeti színű szalag vagy egy piros

pántlika, ez már első vagy másodosztályú felségsértés volt.

S mikor a legszörnyebb hóhéri munka végrehajtatott, október 7-én a krisztinavárosi plébánia templomban báró Horeczky Ferencz kanonok az osztrák tisztikar jelenlétében tartott "Te deum"-ot, hangosan dicsérvén a kegyelem és a szelídség istenét, a miért a hóhérok munkája így jól sikerült. Horeczky kanonok "kenetteljes beszédet tartott", (mint a pesti hivatalos lap írja) s abban magasztalta a Mindenhatót, a miért diadalra segíté a fiatal császár igazságos ügyét és megalázta ellenségeit, a magyarokat. Ugyanakkor a belvárosi plébánia templomban is volt hálaadó istentisztelet a jól sikerült hóhér munkáért, a misét itt azonban nem a plébános, Schwendtner mondotta, mert már az akkor Kufsteinban ült, hanem egy másik Horeczky-féle gyászmagyar. S amíg október 7-én e papok hálálkodtak, és érdemeket szereztek maguknak a püspöksüvegre, az Új-Épület egyik kis szobájában, utolsó éjjelét tölté egyik paptársuk, Gonczeczky János, a mezőhegyei katonai mentelep r. k. lelkesze, kit a forradalom előtt Haynau, akkor temesvári parancsnok "kedvencz papocskám"-nak nevezgetett. A jó hazafi Gonczeczky ép úgy kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot hívei előtt, mint ezer más magyar pap, kinek azért egy haja szála sem görbült meg, mert utóvégre minden magyar papot csak nem lehetett felakasztani; miután azonban ő Haynau-nak "kedvencz papocskája" volt, a hiéna nála a hazafias cselekedetet százszoros súllyal számítá be. Pestre hurczolták és kötélhalálra ítélték október 6-án, a mely napon Batthyányt és Feketét lőtték agyon. Azonban azt is tudtul adták neki, hogy

ha bűneit megbánva, egykori híveihez levelet intéz s azokat a császár iránti hűségre ösztönzi, magát úgy tünteti föl abban, mint félrevezetett áldozatot, megkegyelmez neki Haynau, hiszen "kedvencz papocskája" volt egykor. A szegény Gonczeczky, ki végül is szeretett volna még élni (mindössze 45 éves volt), megtette ezt és megírta a levelet, melyet aztán a hóhérok magyar- és német nyelven kinyomattak és terjesztettek. Az ígért kegyelem is megjött: akasztófa helyett - lőpor és golyó. Már ezt Haynau így szokta. De hogy Gonczeczky kínjai szaporodjanak, már október 6-án betették a siralomházba, 7-ike vasárnapra esvén, egész nap ott tartották, és csak 8-án lőtték agyon. Gonczeczky midőn megcsalását észrevette, visszakövetelte a kicsikart levelet, de ekkor a szemébe nevettek. Sem levelet, sem életét! A plébános, ki amíg bizonytalan volt élete, megtört volt és sokat remegett, bámulatos hősi lélekkel tűrte a két napi siralomházat s a halált is. Egy könnyet nem ejtett életéért, csak azt sajnálta, hogy hitt a csalóknak és a levelet megírta. Kovács őrnagy szerint "víg kedéllyel, bátor lélekkel, sőt tréfálva az élet viszontag~ágaival töltötte el azt a két napot. Eddig ugyan félt a haláltól, de midőn az már neki bizonyos ön, most már bátran nézett a szemébe". Haynau tehát nem érte el célját, mert a félénk papból hős vértaput csinált e bestiális eljárásával. Gonczeczkyt hétfőn lőtték agyon s aznap folyt le a pesti zsidó templomban is a megrendelt hálaadó isteni tisztelet, melyen Babarczy és Szentiványi császári biztosok, Cordon tábornok (ki bécsi térparancsnok korában, 1848 nov. 9-én Blum Róbertet, a német birodalmi tanács tagját lövette agyon) és sok más főtszít vett részt. Egy "ideiglenes hitszónok" magasztalta Adonájt, az erős Istent, ki megbüntette a császár ellen fellázadottakat Babarczy, Cordon és Szentiványi urak ájtatosan hallgatták a zsidó himnuszokat és örültek a 13 aradi s a még számosabb pesti vértanú halálának. Már ekkor el volt törve a pálcza Csány László, a volt közlekedési miniszter, a rettenthetetlen hazafi és pihenést nem ismerő kormánybiztos és b. Jeszenák. János főispán, a pánszláv csordák ostora felett. Mindkettőt kötél általi halálra ítélte a pesti vérbíróság s október 10-én ott függtek a bitón mindketten. Hazáját kevés magyar szerette úgy, mint az agg Csány László, kinek minden gondolata a haza volt. Ifjabb korában karddal szolgált hazáját, s mint huszárkapitány lépett ki a hadseregből, majd a politikai életben Zalamegye alkotmányi harczait vezette Deák Ferenczcel együtt, kinél majd tizenöt évvel volt idősebb. Az ellenzéknek Zalában Deák volt az esze, Csány a szíve és a karja. A forradalom kitörésekor kormánybiztos lett s miután Erdély a b. Vay Miklós gyöngesége folytán veszendőbe indult, a honvédelmi bizottmány Csányt küldte oda teljhatalommal, azonban a vezérek árulása folytán Csány kénytelen volt Erdélyt sorsára bízni. Most a feldunai hadsereg mellé rendelték, s amíg ő ott volt, addig Görgey nem vihetett kétszínű játékot. Mihelyt Csány elvált Görgey seregétől, megkezdődtek Görgey aljas ármányai, melyek Világosnál végződtek.

Ez a kivégzés rövid, de történetileg hű leírása. Minden más szépítgetés, különösen ~ Tichy őrnagy szerepének emberies vonásokkal feltüntetése, hazug leplezgetése a gyilkosság brutális voltának. Hogy a kivégzés annyi kínzással járt, arról a hóhér nem tehetett, ő maga kicsinyellette és gyöngéltette a bitófákat és másokat akart, de Tichy semmi halasztást nem tűrt, mert őt meg Howiger tábornok szorította. Baló Béni ref. lelkész, keresztyám, többször beszélte el

házunknál így e rémes esemény lefolyását. A szerző. (Részlet Kacziány Géza: Magyar vértanúk című könyvéből, Budapest, 1905.)

